«Ειλικρινισμός»: η σύγχρονη παθολογία της αυτο-λατρείας (Αντώνης Σμυρναίος, Αναπλ. καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας)

Categories : ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Date : 9 Σεπτεμβρίου, 2020

Με αφορμή μια πρόσφατη έκρηξη ειλικρίνειας…
Τις τελευταίες, μετανεωτερικές δεκαετίες ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η εξαιρετική αυτο-πλειοδοσία στην ειλικρίνεια και την αυθεντικότητα, την οποία συνεχώς καλλιεργούν και επαυξάνουν εκπρόσωποι του ποικίλου life-style, διανοούμενοι, δημοσιογράφοι, πολιτικοί ή ιερωμένοι, ενταγμένοι αυτοβούλως και ευφροσύνως στη συνήθη *εργολαβία του λόγου*, τον εργαλειακό βιοπορισμό του (δια)κηρύττειν. Τόση είναι η, ευκαίρως-ακαίρως, καταγγελία της ανειλικρίνειας των άλλων (πάντοτε…), ώστε οι παραπάνω μοιάζει να πιστεύουν ότι οι εποχές διακρίνονται σε εκείνες της ανειλικρίνειας, της υποκρισίας και του φαρισαϊσμού και σε εκείνες της βαθιάς, ανεπιτήδευτης και άσπιλης ειλικρίνειας. Τα διάσημα βεβαίως αυτής της τελευταίας απονέμονται από αυτούς αυτοδικαίως στη δική μας εποχή κι ακριβέστερα στο λόγο που εκπέμπουν οι συγκεκριμένοι άνθρωποι, ακολουθώντας ενσυνείδητα την πάγια, γραμμική, Wiggish αντίληψη της ιστορίας, που θέλει να κυλά ταχύτατα και λυτρωτικά από τον πολυειδή πρωτογονισμό του παρελθόντος στη υπερ-ραφινάτη διαγωγή παρόντος και μέλλοντος.

Το φαινόμενο έχει πάρει πλέον ιλιγγιώδεις διαστάσεις. Όλοι αυτοί, ως συντευξιαζόμενοι ή (ιερο)κήρυκες, διατείνονται πως δεν μπορούν πια να υποφέρουν την υποκρισία, τη διπλοπροσωπία και τον ιησουιτισμό του κοντινού ή μακρινού περιβάλλοντός τους, τα οποία αντιπαραβάλλουν στη διακηρυγμένη ή μόλις υποκρυπτόμενη ειλικρίνεια, ευθύτητα και τιμιότητα του εαυτού τους. Όταν μάλιστα ρωτιούνται ποιο πράγμα απεχθάνονται περισσότερο στη ζωή, έχουν έτοιμη την απάντηση: εξάπαντος την υποκρισία! Ίσως θα μπορούσαν να επιβιώσουν μισούμενοι ή λοιδορούμενοι, αλλά μηδέποτε υποκείμενοι στη «δολιότητα» των άλλων…

Γιατί άραγε αυτή η σύγχρονη έκρηξη του «ειλικρινισμού»; Πού βρέθηκε και πώς συσσωρεύτηκε τόση δυναμική αν-υποκρισία στη διάφανη εποχή μας; Πώς γίνεται και οι διαθέσεις, οι προθέσεις και οι ενέργειες των ανθρώπων, των συγκεκριμένων

βεβαίως ανθρώπων, να δείχνουν ότι αντανακλούν τόση καθαρότητα, τόση ανιδιοτέλεια, τόση διαύγεια, ιδιότητες συνοψισμένες κάτω από τη θελκτική προσηγορία της ειλικρίνειας; Τι κρύβεται κάτω από αυτή την τόσο διευρυμένη διαπόμπευση της υποκρισίας και του δόλου; Και πώς άραγε κατορθώνουν να ιχνηλατούν την υποκρισία σε όλους τους άλλους, παρεκτός του εαυτού τους; Ποιο είναι, τέλος, το μυστήριο της παρρησίας τους;

Επιχειρώντας να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά, θα ξεκινήσουμε από τη μάλλον αναμφίβολη διαπίστωση ότι η καταναλωτική-διαφημιστική εποχή μας αποτελεί την κορύφωση ενός πνεύματος κερδομανούς εξαπάτησης προς όλους και όλα, από όλους και όλα. Τα προσωπεία αυτής της εποχής βρίθουν από ποικίλες, εντατικές και πολύμορφες «κατασκευές» εαυτών και αλλήλων, ένα παγκόσμιο φαινόμενο το οποίο ο Μπατάιγ θα συνοψίσει ευρηματικά στη φράση: «*Η πρώτη ιδιότητα του υποκειμένου είναι να αυταπατάται*». Σε ένα τέτοιο περιβάλλον νομιμοποιημένης πλέον αυτο- και ετερο-εξαπάτησης, όπου οι επικοινωνιακές επιστήμες αγκαλιά με την ψυχολογία συγκροτούν τα βασικά εργαλεία χειραγώγησης των καταναλωτικών μαζών, εμφανίζονται αίφνης πολυπληθείς και προβεβλημένοι θιασώτες της ντομπροσύνης, ακραιφνείς δηλωσίες της ευθύτητας, διαπρύσιοι κήρυκες της αυτο-αυθεντικότητας. Τι συμβαίνει λοιπόν εδώ; Όλοι αυτοί αποτελούν (και αναζητούν) τη χαμένη αυτοσυνειδησία της καταναλωτικότητας, αντιστέκονται στον περαιτέρω εκφυλισμό της, ή, αντίθετα, συμπεριφέρονται ως τα βουερά αντηχεία της, ως οι επεξεργασμένοι ενισχυτές της;

Υποστηρίζω ότι, αν όχι σε όλους [*ποιος ετάζει καρδίας και νεφρούς;...*], τουλάχιστον σε αρκετούς από αυτούς φαίνεται να συμβαίνει το δεύτερο. Ο κύριος λόγος που με ωθεί στην εκφορά αυτής της αποτίμησης είναι ο φανερά ναρκισσιστικός χαρακτήρας αυτού του νεοφανούς «ειλικρινισμού», παρά τις πλησίστιες μάλιστα διακηρύξεις περί του αντιθέτου, αλλά και εξαιτίας ακριβώς αυτών. «*Αυτο-είδωλον εγενόμην*», ενώπιον και της ειδωλοποίησης των οπαδών... Από το βρεφικό «στάδιο του καθρέφτη» (Ζ. Λακάν) μέχρι τον επεξεργασμένο με ποικίλους μηχανισμούς αυτο-καθρεφτισμό της ενηλικιότητας δεν φαίνεται συχνά να πέρασε ούτε μια μέρα. Βασική κατάσταση αυτού του ναρκισσισμού είναι η ευρεία καταγγελία των άλλων και η επιβεβαίωση του εαυτού: «*Δεν είμαι ώσπερ οι λοιποί των ανθρώπων...*». Πρόκειται προφανώς για μια έκτακτη φαρισαϊκή έγκληση του φαρισαϊσμού... Μισώ την υποκρισία με μίσος άσβεστο, αποφαίνομαι με ποικίλους τρόπους για την παρουσία της γύρω μου, γιατί λογίζομαι ειλικρινής, τίμιος και αυθεντικός. Διότι, αν δεν είχα τέτοιους βαθύτατους λογισμούς υπεροχής, δεν θα υπήρχε λόγος να είμαι τόσο ανηλεής απέναντι στην υποκρισία αλλά και τους υποκριτές, τόσο θυμωμένος με τον αποκλειστικά δικό τους «εγωισμό», από τον οποίο εγώ αφορίζω σαφώς τον εαυτό μου, ούτε θα τοποθετούσα την ανειλικρίνεια αβασάνιστα στην κορφή της κλίμακας των εγκόσμιων παθολογιών. Αντίθετα, θα αποδεχόμουν εύκολα ότι ΟΛΟΙ οι άνθρωποι, κάθε εποχής και κοινωνικής, οικονομικής και μορφωτικής τάξης,

μετέχουμε της υποκρισίας, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, πότε πριν και πότε μετά, φανερά ή κρυφά, εφόσον μετέχουμε και μετερχόμαστε και υποκύπτουμε και ανιστάμεθα από ποικίλα πάθη, ακριβώς ως πεπτωκότες άνθρωποι επί της γης και όχι ως ηθικά, αυτάρεσκα ρομπότ…

Αυτή η αμφίδρομη, διαδραστική αλληλοπεριχώρηση του ναρκισσιστικού υποκειμένου, η εντατική και εκτατική αυτο- και ετερο-τροφοδότηση του βαθέως εγωτισμού, βρίσκεται στον πυρήνα, στα θεμέλια, στις απαρχές του «ειλικρινισμού». Αλλά το οικοδόμημα έχει ήδη ανεγερθεί και είναι πολυώροφο, αν και ευθέως προσδιορισμένο από τα υπόγειά του. Δεν είναι τυχαίο μάλιστα ότι οι αρμοί του έχουν ζυμωθεί πάνω στον καμβά της ηθικής. Εξού και η έτερη, προσφιλέστατη πλειοδοσία αυτών των μονίμως αυτο-αρετολογούντων: η καταγγελία του «ηθικισμού» (των άλλων…)! Η ιχνηλασία αυτού του συγκεκριμένου και συχνά σαφώς προσδιορισμένου ηθικισμού σε συγκεκριμένα πρόσωπα ή ομάδες είναι η πλέον ηδονική τους εργασία. Κάποιοι έχουν κυριολεκτικά αφοσιωθεί σε αυτήν, βιοποριζόμενοι μάλιστα μέχρι κεραίας από τον εσαεί επιθετικό καταγγελτισμό του ηθικισμού. Τον αναγνωρίζουν παντού: στα λόγια, στις κρυφές ή φανερές πράξεις, στα νοήματα και στα υπονοούμενα, ακόμη και στους μορφασμούς και στη στάση του σώματος, πάντα των άλλων. Κι όταν δεν τον βρουν, τον «κατασκευάζουν»: η δόμηση και η αποδόμηση είναι, εξάλλου, θεμελιώδη στοιχεία της εποχής.

Αλλά τι βρίσκεται κατέναντι αυτού του «ηθικισμού»; Μα ακριβώς ο «ειλικρινισμός»! Είναι το αντίπαλο δέος του, ο ιδρυτικός του μύθος. Ανάμεσα όμως στη σφοδρή καταγγελία του πρώτου και στη φιλόφρονη δεξίωση του ετέρου μεσολαβεί ένα απαραίτητο για την εξέλιξη της υπόθεσης στάδιο. Πρόκειται ακριβώς για τη *διαστολή της ηθικής*, την «κατασκευή» μιας «στενής» ηθικής και μιας «ευρείας» ηθικής, ώστε από το σαφή διχασμό τους και την πλήρη πλειοδότηση της δεύτερης να προκύψει η στεντόρεια μεταμοντέρνα ηθικολογία. Σε αυτή, όπως και στην ηθικολογία κάθε εποχής, σημασία έχουν οι προτεραιότητες. Διότι αυτό ακριβώς σημαίνει ηθικολογία: άρθρωση (και επιβολή) προτεραιοτήτων. Κι αν παλαιότερα γνωρίζαμε ποιος αρθρώνει και επιβάλλει τις προτεραιότητες (ο Θεός, οι θεοί, τα ιερατεία, οι εξουσίες ή εν γένει οι κοινωνικές ομάδες), τώρα μοιάζει να θέλουμε να αγνοούμε την πηγή τους. Όμως είναι περισσότερο από σαφές ότι, ιχνηλατώντας τις πηγές αυτής της νέας ηθικολογίας, θα συναντήσουμε το ίδιο το «Πνεύμα των Καιρών», το καταναλωτικό πνεύμα, ένα πνεύμα πλήρους κερδομανίας, φιληδονισμού και ολοκληρωτικού μηδενισμού, το οποίο δεν είναι αόρατο βεβαίως, αλλά έχει συγκεκριμένα πρόσωπα και δομές από πίσω του που το κινούν. Η ίδια η κατανάλωση/καταναλωτικότητα, εξάλλου, υπάρχει «μόνο από τη στιγμή που ο όρος μπαίνει στα ήθη» (Ζ. Μπωντριγιάρ).

Η σύγχρονη, μόνιμη καταγγελία του ηθικισμού μας προβληματίζει επίσης για το ποιόν, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον των σύγχρονων αντι-ηθικιστών. Συχνά,

ανιχνεύοντας την ιστορία τους, αγγίζουμε ένα γνώριμο πυρήνα: τη θρησκευτική, «οργανωσιακή» τους αγωγή… Κι είναι ακριβώς αυτή, την οποία περιβάλλουν με το ένδυμα του ηθικισμού. Μητραλοίες λοιπόν αυτής της προτεσταντίζουσας συνείδησης και αγωγής των παιδικών και εφηβικών τους χρόνων, αναλώνονται στην υπόλοιπη ζωή τους να αποκαταστήσουν μια άσπιλη αυτο-εικόνα, πρώτα στα μάτια τους, πυροβολώντας, όχι πλέον τις θρησκευτικές οργανώσεις, για τις οποίες επιφυλάσσουν μια μάλλον αινιγματική σιγή, αλλά τα φαντάσματά τους, που θεωρούν ότι ρίχνουν βαριά τη σκιά τους στους συνανθρώπους τους, κάποτε και στους ίδιους τους συνδαιτημόνες τους. Γιατί πιστεύουν ότι μόνο εκεί ο ηθικισμός κατοικοεδρεύει. Ποτέ στους καταγγέλλοντές τον! Λησμονούν ότι ο ηθικισμός είναι μια πολυπλόκαμη Λερναία Ύδρα, είναι η παιδική αρρώστια της ηθικής και της θρησκείας, μια σπονδή στην ετερονομία, εξαιρετικά δύσκολο να εκριζωθεί. Αλλά η ουσιαστική αυτομεμψία είναι, βεβαίως, πανάκριβη.

Αντίθετα, αυτοί θεωρούν ότι πέρασαν ήδη με ένα success story στο περιπόθητο στάδιο της διαστολής της ηθικής, της «ευρύτατης» και επεξεργασμένης ηθικής, της supra-liberal ηθικής που αναχωνεύει όλους τους κανόνες και όλες τις προτεραιότητες, συγχωνεύοντάς τους όμως θαυμαστά σε μια μοναδιαία ηθικολογική επιταγή: την κατάλυση της υποκρισίας! Φαίνεται σαν ολόκληρο το Ευαγγέλιο να κρέμεται από αποκλειστικά ένα αγιογραφικό motto: «*Ουαί υμίν Φαρισαίοι υποκριταί…*». Πρόκειται για το μοναδικό αποδεκτό κανόνα αυτής της εύπεπτης καταναλωτικής μετα-ηθικής, ο οποίος, καθόλου παράδοξα, είναι απαραίτητο μέλος και της σύγχρονης «πολιτικής ορθότητας». Διότι όλοι οι άλλοι κανόνες μετέχουν και προκαλούν ενοχές και ντροπή, δηλαδή είναι εξ υπαρχής *ασύμβατοιμε το βαθύτατο θεμέλιο του (μετα)νεωτερικού κόσμου που θέλει διακαώς να αποδείξει, μια για πάντα μάλιστα, ότι είναι αθώος, δικαιωματικά αθώος, διαιωνίως*. Ο πρόθυμος μάλιστα εναγκαλισμός από μέρους αυτών των *ευρυ-ηθικών*, ως του μοναδικού σωσίβιου, της ψυχολογίας και της ψυχανάλυσης, με γνώση ή/και ημιμάθεια, αποτελεί την αναπόφευκτη πλέον συνέπεια. Κι από κείνο το θεωρούμενο ως «ασφαλές» μετερίζι, εκπέμπουν ουσιαστικά έναν μόλις υποκρυπτόμενο χλευασμό για όλους και όλα [Στην ερώτηση: «*Τι σας κληροδότησε εντέλει η ψυχανάλυση;*», ο Λακάν δεν θα διστάσει να απαντήσει, χωρίς περιστροφές: «*Την ειρωνεία!*»]…

Η δημόσια αποτίναξη πάντως της ενοχής κρύβεται παντού, ακόμη και πίσω από τη σύγχρονη επιδίωξη της ιστορικής «*συγγνώμης*» για τα συλλογικά αμαρτήματα του εκάστοτε εθνικού παρελθόντος, με τις μακρές «πορείες συγχώρησης» να αποτελούν καταναλωτικά must σήμερα. Επιπλέον, η ταχεία μετάφραση της ενοχής σε αποδιοπομπαίο ενοχικό σύνδρομο, σε δυσβάσταχτο «ενοχισμό», είναι η πλέον παγιωμένη συνήθεια αυτών των δημοσιολογούντων. Δεν υπάρχει τίποτε που να χρειάζεται ουσιαστική (και κοπιαστική) μετά-νοια! Η μετά-νοια είναι πλέον απαράβατο taboo και καλύτερα να απωθείται. Να αφήσουμε, μας λένε, πίσω μας το παρελθόν: βαδίζουμε, μάλλον τρέχουμε ιλιγγιωδώς, μόνο μπροστά! Φυγή, λοιπόν

προς τα μπρος! Έτσι, στο πλαίσιο αυτού του παρορμητικού, ναρκισσιστικού φυγοκεντρισμού, μετά την «*πορνογραφία του θανάτου*» (G. Gorer), έχουμε πλέον την περιβόητη «*πορνογραφία της ενοχής και της ντροπής*», δηλαδή την ενοχή και την ντροπή ως τα μεταμοντέρνα taboo. Και είναι γεγονός ότι αυτή ακριβώς η «πορνογραφία» στέκεται πολύ θυμωμένη απέναντι στο μουρμουρητό που κάποτε διέσπειρε εκείνος ο ιδιόμορφος μοναχικός σκηνοθέτης: «*Η ντροπή θα σώσει τον κόσμο!*» (Ταρκόφσκι).

Η στενότατη λοιπόν συμπλοκή ειλικρίνειας και ηθικής μοιάζει να είναι το κλειδί για την κατανόηση, αλλά και την απεμπόληση, του σύγχρονου «ειλικρινισμού». Αν ακόμη και οι ίδιοι οι άγιοι *αποδέχονται* την προσωπική τους υποκρισία (όπως αποδέχονται όλες τις αμαρτίες, πλην της αίρεσης), υποκρισία εντελώς ανθρώπινη μέσα στην παραφυσιολογικότητα της εγκόσμιας ύπαρξης, αναλαμβάνοντας όμως παράλληλα τον ασκητικό αγώνα για την έγκοπη και έμπονη υπέρβασή της, τότε η ταπεινόσχημη κι αλαφροΐσκιωτη, υπερβολικά ψυχολογικοποιημένη αυτοπροβολή της ανυποκρισίας είναι εντέλει χωρίς τυπικό και ουσιαστικό νόημα. Εδώ και δεκαετίες, πολλοί διανοητές έχουν αναλύσει ενδελεχώς αυτήν την κατ' εξοχήν «*ναρκισσιστική κοινωνία*» (Κ. Λας) που ζούμε, την «*κοινωνία ψυ-*» (Ζ. Λιποβετσκί), που ταχύτατα ψυχολογικοποιεί, αισθητικοποιεί και συναισθηματικοποιεί τα πάντα εν πάσι, το περιβάλλον του πλήρους «*συγκινησιακού καπιταλισμού*» (Ε. Ιλούζ), όπου προβάλλεται αποκλειστικά ο «*συμπονετικός άνθρωπος*» (Μ. Ρεβώ ντ' Αλλόν) και η καταλυτική «*τυραννία της οικειότητας*» (Ρ. Σέννετ). Οι κραυγαλέοι λοιπόν διατυμπανισμοί μιας εσαεί άμωμης αυτο-αυθεντικότητας που διαβαίνει θριαμβευτικά όλα τα όρια χωρίς αιδώ και χωρίς καμιά λογοδοσία, με ένα χειμαρρώδες μάλιστα ύφος, κατευναστικό, καταπραϋντικό, στρογγυλοποιημένο και «μαμαδίστικο», δεν μπορεί να έχει, ευτυχώς, ούτε παρόν ούτε μέλλον, παρά μόνο αυτό της αδιέξοδης, αυτοκαταστροφικής, βαθιά τραγικής *ηθοποιίας*...

(Πηγή: antifono.gr*)*